

Arts-and-craftsrörelsens gröna rum

- Trädgårdar i England vid sekelskiftet 1900

The Outdoor Spaces of the Arts and Crafts Movement
- Gardens in England at the Turn of the Last Century

Av: Ulrika Jonsson

Arts-and-craftsrörelsens gröna rum

Trädgårdar i England vid sekelskiftet 1900

The Outdoor Spaces of the Arts-and-crafts movement

Gardens in England at the turn of the last century

Författare: Ulrika Jonsson

Handledare: Carola Wingren, SLU, Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning.

Examinator: Åsa Klintborg Ahlklo, SLU, Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning.

Omfattning: 15 hp

Nivå och fördjupning: G2E

Kurstitel: Kandidatarbete i trädgårdsdesign

Kurskod: EX0798

Program: Trädgårdsingenjör: design - kandidatprogram

Utgivningsort: Alnarp

Utgivningsår: 2018

Omslagsbild: Den ombyggda gamla ladan och framför den en vattenbassäng omgärdad av stenplattor på Snowhill Manors terrass the Well Court. Foto: Mike Peel, www.mikepeel.net, Wikimedia Commons, File: Snowhill Manor 2015 0093.jpg

Elektronisk publicering: <http://stud.epsilon.slu.se>

Nyckelord: arts-and-craftsträdgård, arts-and-craftsrörelsen, William Morris, Gertrude Jekyll, trädgårdshistoria, Snowhill Manor, Great Dixter, William Robinsson, Red House, topiarier

FÖRORD

Detta är ett examensarbete inom trädgårdsingenjörsprogrammet–design vid Sveriges lantbruksuniversitet, SLU, Alnarp. Arbetet behandlar ett ämne inom området trädgårdshistoria, vid fakulteten för landskapsplanering, trädgårds- och jordbruksvetenskap.

Stort tack till min handledare Carola Wingren för engagemang, uppmuntran och många goda råd! Tack även till personalen på SLU:s bibliotek i Alnarp för att ni alltid finns där och hjälper till när det behövs!

SAMMANFATTNING

Målet med denna studie är att utforska arts-and-craftsträdgårdens karaktär genom att studera dess designelement och hur dessa är beskaffade. Arts-and-craftsrörelsen var en av de mest inflytelserika strömningarna inom design i modern tid. Dess ideal har återanvänts och tolkats av många formgivare på 1900- och 2000-talet. Rörelsen föddes ur invändningar mot industrialismens verkningar under andra hälften av 1800-talet i England. Förgrundsgestalterna inom rörelsen var John Ruskin (1819-1900) och William Morris (1834-1896). Man förespråkade vikten av hantverk, även skapandet av trädgårdar betraktades som ett hantverk. Inspiration till arts-and-craftsträdgårdarna hämtades från Tudortidens och medeltidens trädgårdar. William Robinson som rekommenderade användning av härdiga växter som planterades i naturalistiska kompositioner var en revolutionerande inspirationskälla.

För att analysera arts-and-craftsträdgårdens egenskaper har jag gjort en litteraturstudie; böcker, tidningsartiklar och internetkällor har använts. Jag besökte flera arts-and-craftsträdgårdar i England våren 2017. Dessutom har det gjorts en jämförande studie av två trädgårdar: Snowhill Manor och Great Dixter för att ytterligare klargöra vari arts-and-craftsträdgårdens karaktär består.

Arts-and-craftsträdgården formades av ett antal trädgårdsrum som kopplades samman av axlar och vyer. Man steg in i en annan värld som var spännande och lite mystisk, de olika rummen hade för det mesta olika teman. Trädgården betraktades som en förlängning av huset. Planteringarna var naturalistiska inom en formell struktur vanligen bestående av häckar. Härdiga traditionella växter och lokala material användes vid trädgårdsskapandet. Det framgick av den jämförande studien att arts-and-craftsträdgårdar kan vara mycket olika varandra. Det fanns en stor mångfald ibland trädgårdarna och vi kan lära oss mycket av dem ännu idag. Det fanns bland annat en vilja att ta tillvara naturresurserna som är minst sagt lika aktuellt idag och det finns många spännande designlösningar som kan vidareutvecklas av oss i nutiden.

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

INLEDNING.....	1
Bakgrund.....	1
Mål och syfte.....	1
Material och metod.....	1
Avgränsningar.....	2
LITEN ORDLISTA.....	2
ARTS-AND-CRAFTSRÖRELSEN.....	3
Ideal.....	3
William Morris.....	3
Trädgårdsstäderna.....	5
ARTS-AND-CRAFTSTRÄDGÅRDEN.....	5
Arts-and-craftsträdgården i begynnelsen.....	6
De allra första arts-and-craftsträdgårdarna.....	7
<i>Red House</i>	7
<i>Kelmscott Manor</i>	8
Inspiration till arts-and-craftsträdgården kom ifrån den formella och den vilda trädgården.....	9
Gertrude Jekyll - en förgrundsgestalt inom trädgårdsdesign.....	10
<i>Vem var hon?</i>	10
<i>Trädgårdsskapandet</i>	10
<i>Hon målade med växter</i>	11
<i>Samarbetet med Edwin Lutyens</i>	11
<i>Arvet som hon lämnade efter sig</i>	12
ARTS-AND-CRAFTSTRÄDGÅRDEN - LAYOUT OCH DESIGNELEMENT.....	13
Den övergripande designen.....	13
Olika designelement och deras utformning.....	14
<i>Material</i>	14
<i>Stenläggningar</i>	15
<i>Portar och grindar</i>	15
<i>Mindre byggnader</i>	15
<i>Strukturer som kunde vara integrerade med huset</i>	16
<i>Glashus</i>	16
<i>Pergola</i>	16
<i>Vatten</i>	16

<i>Prydnadsföremål</i>	17
Växtmaterial	17
<i>Häckar och formklippta buskar</i>	17
<i>Blommor</i>	18
<i>Gräsmattor</i>	18
<i>Klätterväxter med mera</i>	19
SNOWHILL MANOR OCH GREAT DIXTER - EN JÄMFÖRANDE STUDIE	20
En jämförande studie	20
Snowhill Manor	21
Great Dixter	24
<i>Summerande sammanställning av designelementen i de bägge trädgårdarna</i>	26
<i>Kommentarer till tabellen</i>	28
DISKUSSION	29
REFLEKTIONER	30
LITTERATURFÖRTECKNING	30
ELEKTRONISKA KÄLLOR	31
FIGURFÖRTECKNING	32

INLEDNING

Bakgrund

Den engelska arts-and-craftsträdgården ifrån förra sekelskiftet blev verklighet för mig vid en resa till England under våren 2017. Den var vacker, en lisa för själen och inspirerande. Det är belagt att människor mår bra och är friskare när de har tillgång till en vacker utomhusomgivning. Detta redovisades för första gången vetenskapligt av miljöpsykologen Roger Ulrich i hans banbrytande studie 1984 (Grahm P, 2010, s. 57). Så var det också med arts-and-craftsrörelsens tankar om ett bättre liv i en grönare miljö. Denna rörelse pläderade även för en lokal förankring, med närproducerat av lokala material, där man värnar om naturresurserna liksom om den biologiska mångfalden. Enkla blommor som inte är hårt förädlade till oigenkännlighet. Ståndortsanpassade planteringar med växter som passar för de rådande miljöförhållandena. Att arbeta med naturen och inte emot den. Allt detta är i högsta grad betydelsefullt även idag. Arts-and-craftsrörelsen tystnade vid början av 1:a världskriget (1914-1918) men dess tillvägagångssätt att anlägga trädgårdar lever kvar (Blennow A-M, 1995). En del privatpersoner anlägger arts-and-craftsträdgårdar och trädgårdsdesigners låter sig inspireras av dessa trädgårdar ännu idag.

En lugn och stilla, men samtidigt spännande trädgård att vistas i betyder mycket för människors mentala hälsa i det stressade samhällsklimat som vi lever i numera. Men många trädgårdar är ganska tråkiga med ödsliga gräsmattor och stora trädäck. Försök att dekorera trädgården misslyckas ibland eftersom objekten inte verkar höra samman, utan mer upplevs som att de är utströdda i en miljö där rumslighet saknas. Kanske skulle vi kunna få inspiration från arts-and-craftsträdgården, den verkar ju vara ett vinnande koncept! Men vad är egentligen en arts-and-craftsträdgård och vad är det som gör den så populär och långlivad?

Mål och syfte

Målet med arbetet är att klargöra vad som utmärker den ursprungliga engelska arts-and-craftsträdgården. För att uppnå detta mål kommer följande frågeställningar att besvaras:

- Vad kännetecknar en ursprunglig engelsk arts-and-craftsträdgård?
- Vilka designelement består den av och hur är dessa beskaffade?
- Vilket växtmaterial använde man sig av?

Syftet med att besvara dessa frågor är att utröna vad vi kan lära oss av arts-and-craftsträdgården idag.

Material och metod

För att ge en bild av den ursprungliga arts-and-craftsträdgården utförs en litteraturstudie av ett antal utvalda böcker och tidningsartiklar. Studien grundar sig främst på tre böcker skrivna av tre trädgårdshistoriker, två från England och en från USA; *The Arts and Crafts Gardens* (2016) av Sarah Rutherford, *Arts and Crafts Gardens* (1997) av Wendy Hitchmough och *Gardens of the Arts and Crafts Movement* (2004) av Judith B. Tankard från Harvard universitet i USA. Ytterligare böcker har studerats bland dem kan *The Gardens of Gertrude Jekyll* (1992) av Richard Bisgrove och *Europas trädgårdar: från antiken till nutid*. (1992) av Anna-Maria Blennow nämnas. Artiklar från trädgårdstidningarna *Gardens Illustrated*, *Haven*, *Landskab* och *Trädgårdsliv* ingår i studien. Även elektroniska källor som hemsidor till *Victoria and Albert Museum* i London och de respektive trädgårdarna har bidragit till en viss del med att skapa klarhet kring frågeställningarna. Det finns mycket material som handlar om arts-and-

craftsrörelsen men när det gäller deras trädgårdsdesign är det svårare att hitta information. Av och om Gertrude Jekyll finns det mycket material.

En jämförande studie av Snowhill Manors och Great Dixters layout och designelement görs för att ytterligare bringa klarhet i hur en arts-and-craftsträdgård är uppbyggd.

Studiebesök gjordes våren 2017 bland annat på Snowhills Manor och Great Dixter.

Avgränsningar

Den engelska arts-and-craftsträdgården ifrån sekelskiftet 1900; dess formgivning, material och växtval kommer att studeras. Under den begränsade tidsrymd som finns avsatt för arbetet kan inte en heltäckande bild av arts-and-craftsrörelsens trädgårdar ges. Arts-and-craftsrörelsen präglas av mångfald och det gör likaså dess trädgårdar. Endast de mest betydelsefulla personerna och några av de mest kända trädgårdarna finns med i uppsatsen.

Judith Tankard skriver i förordet till sin bok *Gardens of the Arts and Crafts Movement* (2004, s. 6) att det är omöjligt att studera arts-and-craftsträdgården utan att också beakta huset, eftersom de båda bildar en sammansatt enhet. Det är inte heller möjligt att förstå och uppskatta huset utan att också ta del av trädgårdens design. Egentligen borde även inredningen inne i huset studeras, eftersom hus-, inredning- och trädgårdsdesignen hör ihop. Denna uppsats är ändå avgränsad till att endast studera trädgården, det finns inte tidsutrymme för något annat.

De gröna rum som trädgårdsstäderna utgör kommer enbart att kortfattat omnämnas.

LITEN ORDLISTA

cottage garden: Liten trädgård på den engelska landsbygden ofta i anslutning till en bondgård. Den innehöll inhemska växter, grusgångar, mycket perenner och var oftast omsluten av häckar (Dunér S&K, 2004, ss. 64-65).

Edwardiansk trädgård: Samma som en arts-and-craftsträdgård (Hobhouse P, 2004, s. 397). (Uttrycket förekommer inte i uppsatsen men kan vara bra att känna till.)

gardenesque: En stil som är ett arv från den viktorianska tidens England, där man planterade färgglada växter en och en med gott om utrymme ikring sig i olika mönserkombinationer (Robinson N, 2011, s. 268).

gazebo: Det engelska ordet för belverde, en mindre paviljong med vacker utsikt (Dunér S&K, 2004, s. 46).

Genius loci: Platsens själ – naturens inneboende kraft (Janrik K, 2015, s. 40).

hortus conclusus: Den medeltida trädgården som är omsluten av höga murar eller stängsel (Dunér S&K, 2004, s. 135).

mixed-border: Plantering med små träd, buskar, perenner och lökar (mounthoodgardens.com).

parterr: Med detta avser man en finare horisontell, regelbunden och ornamental trädgårdsterrass. Det finns många olika typer; gräs-, vatten-, broderiparterr osv (Dunér S&K, 2004, s. 274).

topiarier: Formklippta buskar oftast av idegran eller buxbom. Är känt sedan långt tillbaka i historien och var ifrån början en strävan efter att ta kontroll över naturen (Rutherford S, 2016, ss. 58-59).

woodland: Liten skog, som ofta omgav parker. Här planterade trädgårdsmästarna ibland överskottsväxter och så småningom började man sköta ytorna mer intensivt (Bengtsson R et al, 1989, s. 91).

ARTS-AND-CRAFTSRÖRELSEN

På 1880-talet i England började arts-and-craftsrörelsen ta form och den nådde sin höjdpunkt vid förra sekelskiftet. Vid tiden för första världskriget (1914-1918) dog rörelsen ut. Dess tankegångar och ideal spred sig till övriga Europa, USA och ända bort till Japan. Den var en reaktion mot den viktorianska tidens mekaniserade industrisamhälle med massproduktion och omänskliga levnadsförhållanden. En påskyndande orsak till rörelsens framväxt var den stora industriutställningen i London 1851. Där visade man upp många opersonliga industritillverkade föremål (Dunér S&K, 2004, ss. 36-37). Namnet *the Arts and Crafts Movement* myntades när sällskapet *the Arts and Crafts Exhibition Society* bildades 1887 (www.vam.ac.uk). En del konstnärer i England slöt sig samman i "guilds" (gillen) precis som på medeltiden. Det bildades konstnärskolonier som drog sig ut på landet för att leva nära naturen som var en stor inspirationskälla (Blennow A-M, 1995, s. 271).

Ideal

Rörelsens idéer om designprinciper omfattade både arkitektur, trädgårdsstäder, möbler, konsthantverk, föremål för hemmet, trädgårdar och böcker. Enkelhet, regionalism och individualism var ledord för arts-and-craftsrörelsen (Blennow A-M, 1995, ss. 271-272). Det fanns ett starkt socialt engagemang, man ville skapa ett bättre och mänskligare samhälle där konsten var till för alla (Dunér S&K, 2004, s. 37). Idéerna om designprinciper har återanvänts och tolkats av många arkitekter och designers under hela 1900- och 2000-talet (Hitchmough W, 1997, s. 7). Bland skandinaviska konstnärer som tidigt var starkt påverkade av arts-and-craftsrörelsens kan nämnas Carl Larsson, Georg Jensen och Ellen Key (Todd P, 2004, ss. 32-91).

William Morris

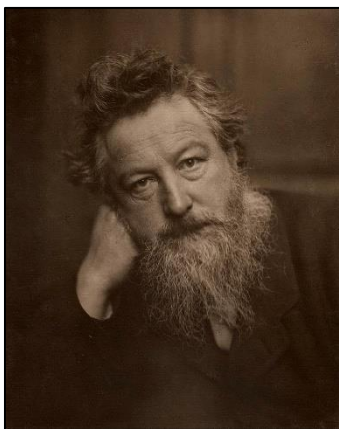

Fig. 1 William Morris

Fig. 2 Epping forest

Viktiga förgrundsgestalter för arts-and-craftsrörelsen var professorn och konstkritikern John Ruskin (1819-1900) och konstnären William Morris (1834-1896) som också kom att bli dess

ledargestalt. De uppmuntrade till användande av traditionella material och hantverkstraditioner. Målet var att återställa harmonin mellan arkitekten, designern och hantverkaren och på så vis skapa god design av vardagsobjekt till ett rimligt pris. Enkelhet var något man eftersträvade och all onödig utsmyckning skulle enligt Morris undvikas (Fiell C&P, 1999, s. 26):

“Have nothing in your house that you do not know to be useful or believe to be beautiful”

William Morris 1880

William Morris var passionerad och sysselsatt inom många områden. Han var intresserad av allt som hade med medeltiden att göra. Under en resa i Frankrike blev han så tagen av de stora pampiga

Fig. 3 Tapetmönster designade av William Morris: Daisy (1864), Trellis (1862), Acanthus (1875), Vine (1874).

katedralerna där att han hoppade av sina teologistudier för att i stället ägna sig åt arkitektur och konst. Han var först verksam som bildkonstnär men övergick sedan till att även designa möbler, tapetmönster, tyger och böcker. Morris hade vuxit upp på landet i närheten av Epping Forest i sydöstra England och hade naturen som förebild i det mesta som han designade (Fiell C&P, 1999). Judith Tankard påpekar att växtligheten i hans båda trädgårdar vid Red House och Kelmscott Manor kom att återspeglas i många av de mönster som William Morris blev känd för. Han introducerade ett friare naturalistiskt mönsterspråk där han förutom växtlighet inspirerades av gamla träsnitt och medeltida ornamentik (Tankard J, 2004, ss. 33-37). Han var dessutom en känd och uppskattad poet särskilt i sitt hemland England. Morris ansåg att hjärta, hand och öga skulle inkluderas i den kreativa processen. William Morris var en motsägelsefull man, en drömmare som var praktiskt lagd och en socialist som var en framgångsrik företagare. Han var en tidig miljöaktivist som var emot växtförädling. Senare studier har bekräftat det som han hävdade redan då, nämligen att pollinerande fjärilar och insekter fick allt svårare att nå nektarn i de förädlade sorterna med sina dubbla uppsättningar av kronblad. Och att vissa sorter även blev sterila (Fiell C&P, 1999). Sin framtidsversion beskrev han vid slutet av sin levnad i boken *News from nowhere* (1890). Här skildrar han London 100 år framåt i tiden, då staden har förvandlats från ett smutsigt inferno till en grönskande trädgårdsstad (Blennow A-M, 1995, s. 271).

Trädgårdsstäderna

Idén om trädgårdsstäder växte fram som ett alternativ för dem som måste arbeta och bo i staden. Trädgårdsstaden förde idealen från de få förmögna ut till den breda massan. Ebenezer Howard (1850-1928) var den som först tog upp idén och 1903 påbörjades en av flera trädgårdsstäder i Lechworth norr om London. Trädgårdsstadsrörelsens ursprungliga arkitektoniska och sociala tankegångar hade emellertid William Morris och John Ruskin formulerat flera år tidigare. Trädgårdarna i Lechworth var mestadels tänkta för rekreation, odling var inte så viktigt eftersom landsbygden runtomkring levererar det man behöver. Trots att avsikten var att skapa boende för samhällets minst bemedlade blev trädgårdsstäderna utpräglade medelklassområden. I Sverige uppfördes de första trädgårdsstäderna i början av 1900-talet bland annat i Enskede, i Äppelviken i Stockholm och i Landala Egnahem i Göteborg (Blennow A-M, 1995, ss. 193-195).

ARTS-AND-CRAFTSTRÄDGÅRDEN

William Morris åsikter om en trädgårds grundläggande drag blev avgörande för hur trädgårdsdesignen kom att utvecklas i slutet av 1800-talet och under 1900-talets första årtionden:

“Large or small, it should look both orderly and rich. It should be well fenced from the outside world. It should by no means imitate either the wilfulness or the wildness of Nature, but should look like a thing never to be seen except near a house. It should, in fact, look like a part of the house.”

William Morris

Arts-and-craftsrörelsens trädgårdsideal gjordes allmänt kända genom de många böcker och tidskrifter som publicerades i ämnet. 1871 grundade William Robinson veckomagasinet *The Garden*. Arts-and-craftsrörelsens tidskrift *The Studio* grundades 1893 av Charles Holme (Rutherford S, 2016). Det var genom den senare som idéer främst om hem och heminredning

spreds vidare till det övriga europa. I Sverige anammade bland andra konstnärsparet Karin och Carl Larsson stilen (Svalin Gunnarsson E, 2017, ss. 62-63). *Country Life Illustrated* var en annan arts-and-craftstidskrift som innehöll många trädgårdartiklar med välkomponerade trädgårdsfotografier. All denna litteratur bidrog till att allmänheten lättare kunde tillägna sig arts-and-craftsträdgårdens ideal. I sina egna trädgårdar kunde de sedan omsätta idéerna i verkligheten och därmed blev trädgårdsarbete en omtyckt hobby för många människor. Denna förkärlek för arts-and-craftsträdgårdar lever kvar ännu idag (Rutherford S, 2016).

Trädgårdsarbete övergick till att vara något som nu även medelklassen ägnade sig åt. Tidigare hade fattiga människor odlat i sina trädgårdar för att få mat. För rika människor hade trädgården delvis varit ett hobbybetonat tidsfördriv. Med en framväxande medelklass blev arts-and-craftsträdgården var mans egendom. Dessa trädgårdar var lätta att efterlikna och det behövdes inte nödvändigtvis så stort utrymme för att ha en sådan trädgård. Medelklassen hade i de flesta fall en ganska liten och smal tomt i förorten. Nya möjligheter för kvinnor öppnade sig och flera utbildningsinstitut för kvinnliga trädgårdsmästare grundades (Rutherford S, 2016).

Arts-and-craftsträdgården var en reaktion gentemot den viktorianska tidens (1837-1901) trädgårdar. De senare bestod mestadels av geometriskt formade färggranna planteringar med exotiska och många ettåriga växter. Växterna blandades inte med varandra och planterades så att varje växt hade gott om utrymme för att utvecklas optimalt. Dessa planteringar gjordes i uppvisningssyfte. Arts and crafts-rörelsen vurmade mycket för medeltiden, både när det gällde arkitektur, hantverk och trädgårdarnas utformning. Att dela in trädgården i olika rum är ursprungligen ett medeltida arv (Hitchmough W, 1997).

Arts-and-craftsträdgården i begynnelsen

Att använda sig av härdigt växtmaterial i friväxande planteringar inom den formella trädgårdens strikta ramar är den grundläggande definitionen på en arts-and-craftsträdgård enligt Wendy Hitchmough (Hitchmough W, 1997, ss. 88-89). Det är dock svårt att definiera exakt vad en arts-and-craftsträdgård är för något. Stilen är svårgripbar eftersom den innehåller flera stilar som har blandats. Dessutom stod arts-and-craftsrörelsen för ett moraliskt ställningstagande och därmed är även arts-and-craftsträdgården ett sorts moralisk ståndpunkt (Rutherford S, 2016, s. 18).

Det förespråkades att samma arkitekt skulle designa både huset och trädgården på så vis så skulle det bli lättare att skapa en sammanhängande enhet av dessa båda. Det skulle likaså finnas ett nära samarbete mellan arkitekt och trädgårdsmästare. För att det skulle se ut som att huset verkligen hörde ihop med sin omgivning måste trädgården finnas runtomkring hela huset. Arkitektoniska detaljer från tidigt 1600-tal och 1700-tal återintroducerades i arts-and-craftsträdgården. Dessa detaljer kunde vara solur, fontäner och gazebon (Cumming E & Kaplan W, 1995, s. 46).

Fig. 4 Mixed-border. Målning av Helen Allingham ca år 1900.

Fig.5 Smedjan. Målning av Helen Allingham ca år 1900.

Den lilla lantliga trädgården, "the cottage garden" var en inspirationskälla och fick därmed en renässans. Från början avsåg man med detta uttryck en liten trädgård på den engelska landsbygden i anslutning till en bondgård. En "cottage garden" var en okonstlad trädgård med inhemska växter, grusgångar och mycket perenner. Den var omgärdad av staket, murar eller häckar. Ofta fanns det formklippta buskar så kallade topiarier, men ytterst sällan någon gräsmatta. I dessa trädgårdar bevarades den medeltida traditionen med nyttoväxter blandade med prydnadsväxter och fruktträd. Traditionen med "cottage gardens" fördes vidare av arts-and-craftsrörelsen. Många av dess anhängare som den kända trädgårdsdesignern Gertrude Jekyll och hennes medarbetare arkitekten William Robinson var inspirerade av dessa äldre trädgårdar (Dunér S&K, 2004, ss. 64-65).

Det blev populärt bland konstnärer att studera äldre trädgårdar och sedan återskapa dem i sina målningar. Dessa romantiserade förebilder blev ett avstamp för arts-and-craftsträdgården. Flera konstnärer som till exempel Gertrude Jekylls goda vän Hellen Allingham (1848-1926) målade dessa romantiska tavlor där de idealiserade den gamla "cottage trädgården". En annan inflytelserik konstnärinna vid denna tidpunkten var Kate Greenaway (1846-1901). Hon målade den lilla lantliga trädgården som hon kom ihåg den från sin barndom. Hon gav också ut flera barnböcker med trädgårdsillustrationer. Greenaways trädgårdar var inte äkta cottage gardens, hennes version var mer strikt än den verkliga lantliga lite röriga trädgården. Dessa konstnärers alster var populära och hjälpte till att sprida designstilen och att popularisera den (Hitchmough W, 1997, ss. 40-53). Konstnärernas betydelse för arts-and-craftsträdgårdens tillkomst har enligt Wendy Hitchmough delvis trivialiserats, kanske på grund av att flera av dem var kvinnor.

De allra första arts-and-craftsträdgårdarna

De första arts-and-craftsträdgårdarna anlades av William Morris innan rörelsen ens hade fått sitt namn. Dessa trädgårdar återspeglar mycket av hans intresse för medeltiden liksom det som senare döptes till arts-and-craftsrörelsens övriga ideal (Hitchmough W, 1997, ss. 28-31).

Red House

I grevskapet Kent byggdes Red House på platsen för en tidigare fruktodling vars fruktträd sparades i den mån det var möjligt. Huset och trädgården tillhörde William Morris och designen utfördes av Morris och arkitekten Philip Webb tillsammans. Året var 1859. Detta var det första trevande försöket till det som kom att utvecklas till att bli arts-and-craftsrörelsens trädgårdskonst. I linje med arts-and-craftsrörelsens idéer om att använda lokala material och att den regionala identiteten var viktig användes lokala material och lokala hantverkstraditioner vid byggnationen av Red House. Till skillnad från det viktorianska huset som var väl avskilt från trädgården lade man sig här vinn om att huset och trädgården skulle höra samman. Trädgården skulle fungera

som en förlängning av huset. William Morris ville likaså att trädgården skulle vara en blommande förbindelselänk mellan huset och det omgivande landskapet. Dessa idéer är moderna ännu idag. Som trädgårdsmästare eftersträvade Morris balans mellan gammalt och nytt, mellan det formella och det vildvuxna, mellan ordning och överflöd (Hitchmough W, 1997, ss. 28-38).

Fig. 6 Red House

En medeltida *hortus conclusus*, en innesluten trädgård, är den inspirationskälla som främst har använts vid uppförandet av Red House. Detta uttrycktes genom skapandet av ett symmetriskt trädgårdsrum omgärdat av häckar och flätverkstaket. Rummet var vidare indelat i flera mindre rum. Den strikta symmetrin med raka gångar och odlingsland mjukades upp med hjälp av mycket blommor och fruktträden. Trädgården var inte en uppvisningsträdgård utan var utformad som en avskild oas där man kunde njuta tillsammans med sina vänner. Klättrväxter såsom rosor, jasmint och kaprifol klättrade på husets fasad och på flätverksstaket. Morris och hans familj bodde här i endast 5 år (Tankard J B, 2004, ss. 33-37).

Kelmscott Manor

Fig. 7 Kelmscott Manor

1871 flyttade familjen Morris till Kelmscott Manor i Cotswolds där de bodde på somrarna. (Tankard J B, 2004, ss. 33-37). Bostaden här var en tidigare bondgård med ett tillbyggt 1500-talshus av kalksten med skiffertak. Huset var byggt med hjälp av kunniga hantverkare ifrån trakten. Det fanns redan från början en stark samhörighet mellan huset, trädgården och landskapet runtomkring. Vid Kelmscott Manor utvecklades arts-and-craftsträdgårdens trädgårdskonst vidare. Äldre engelska trädgårdar efterliknades med sina terrasser, innergårdar och idegranshäckar som bakgrund till det rika överflödet i blomsterplanteringarna. Det som skapades här var en romantisk trädgård med formklippta höga häckar, långa gångar, låga

buxbomshäckar, stora gräsmattor och flätverksstaket. Frukträderna tillsammans med bärbuskar och grönsaksland fulländade trädgården (Tood P, 2004, ss. 291-303).

Inspiration till arts-and-craftsträdgården kom ifrån den formella och den vilda trädgården

I arts-and-craftsträdgården kombineras en tydlig arkitektonisk struktur med friväxande planteringar. Häckar och murar delar in trädgården i ett antal rum som många gånger har olika teman och som ska fungera som en fortsättning på huset. Trädgården begränsas av häckarna och murarna som ger den dess grundform. Häckarna bidrar också till den geometriska kompositionen av trädgården (Hitchmough W, 1997, ss. 12-14).

De bägge arkitekterna Reginald Blomfield och John Sedding förespråkade på 1890-talet en formellt utformad trädgård med Tudor- och Stuart-tidens (1485-1603) trädgårdar som förebild. Målet för dem blev att försöka bringa hus och trädgård i harmoni med varandra, det skulle se ut som att huset växer upp ur sin omgivning. För att uppnå detta skapades rumslighet i trädgården med hjälp av murar, häckar, nivåer och så vidare vilket gjorde att trädgården blir en direkt förlängning av huset (Blennow A-M, 1995, ss. 267-271).

William Robinson (1838-1935) var en irländsk trädgårdsmästare som arbetade vid avdelningen för inhemska engelska växter i Royal Botanic Society's trädgård i Regent's Park i London. Robinson var en stark motståndare till den viktoriaiska tidens planteringar med exotiska plantor (Blennow A-M, s. 268). Han blev tidigt inspirerad av William Morris tankegångar i detta avseende. Robinson myntade uttrycket "the wild garden", med detta menade han främst att man skulle använda sig av härdiga inhemska växter i trädgården. Dessa växter var perenna och hade en lång odlingssäsong. Genom honom fick användandet av perenna växter ett uppsving (Blennow A-M, 1995, s. 268).

Robinson populariserade växter som stockros, solros, blomsterkrasse och rosor. Allt skulle växa fritt, det vill säga naturligt och i gräsmattan skulle det finnas mycket lökväxter. Lökväxterna trivs mycket bättre där än i den torrare rabatten. Robinson hade den medeltida trädgårdens ängar med många vilda växter som ett av sina ideal (Dunér S&K, 2004, s. 387). I sin egen trädgård vid Gravetye Manor i Sussex praktiserade han sina teorier om hur "en vild trädgård" skulle se ut. Även han hade idéer om hur man skulle inkorporera trädgården med det omgivande landskapet, dessa idéer och användandet av härdiga växter utvecklades vidare inom arts-and-craftsrörelsens trädgårdsdesign (Hitchmough W, 1997, ss. 61-68).

Wendy Hitchmough anser att den formella och den vilda trädgården är förgreningar som övergick till att bli de mest betydelsefulla beståndsdelarna i arts-and-craftsträdgården. Återuppståendet av den formella trädgården kom att bli arts-and-craftsträdgårdens främsta styrka. I och med att arkitekterna började rita trädgården som en fortsättning på huset medförde detta att trädgården blev som ett ytterligare vardagsrum för husets ägare. På så vis ändrades både människors livsstil, de vistades mer ute, och man knöt samman husets interiör, själva huset och trädgården till en enhet (Hitchmough W, 1997, ss. 88-89). Enligt Åsa Wilke försågs husen därför nu med stora fönster, flera ingångar från trädgården, terrasser, balkonger samt glasverandor. Det blev på grund av detta nu ännu viktigare att planera trädgården så att den även framstod som attraktiv inifrån sett. Man ville kunna titta ut över blomsterträdgården från familjens sällskapsrum. Trädgården skulle kunna beundras som en vacker tavla inifrån huset sett. Ett ytterligare sätt att knyta samman huset med trädgården var genom att spaljera klättrväxter på husets väggar (Wilke Å, 2006, s. 67).

Gertrude Jekyll – en förgrundsgestalt inom trädgårdsdesign

Gertrude Jekyll (1843-1932) är berömd för de hundratals vackra trädgårdsanläggningar som hon utformade under 1800-talets sista år och fram till sin död 1932. Hon var en som man säger på engelska; "plantswoman", det vill säga någon som är mycket kunnig och intresserad av växter. Jekyll var också trädgårdsdesigner. Och hon var en entusiastisk anhängare av arts-and-craftsrörelsens sätt att tänka. Det var mycket tack vare henne som trädgårdsformgivning blev en del av arts-and-craftsrörelsen. Hennes trädgårdsideal stämde helt och hållet överens med Morris sätt att tänka; att kombinera det vilda med det tuktade och att kontrastera en sträng formgivning med ett överflöd av blommor. Hon hämtade liksom Morris mycket inspiration från naturen. Gertrude Jekyll anses vara en av de trädgårdsdesigners som har haft störst inflytande över hur trädgårdar designas fram till dags dato (Bisgrove R, 1992).

Vem var hon?

Hon föddes i London. Hennes familj var välbärgad och mycket konst- och trädgårdsintresserad. Inledningsvis bedrev Gertrude Jekyll studier i måleri och konst. Under studietiden blev hon särskilt intresserad av den engelske målaren J.M.W. Turner (1775-1851) och hans sätt att använda färger. Hon tillbringade många timmar med att kopiera hans målningar på the National Gallery i London för att lära sig att förstå hans sätt att arbeta. När hennes syn försämrades började hon måla med växter i trädgården istället för med färger på tavelduken (Bisgrove R, 1992). Vid denna tidpunkten var det ovanligt att en kvinna skapade sig en egen karriär (Christiansen H P, 2009). Gertrude Jekyll var radikal på denna punkten och sympatiserade också med suffragetterna (Bisgrove R, 1992).

Trädgårdsskapandet

Enligt Gertrude Jekyll var trädgårdens uppgift:

"...to give delight and to give refreshment of mind, to soothe, to refine and to lift up the heart..."

Gertrude Jekyll

Genom sin familj och sina vänner kom hon i kontakt med både John Ruskin och William Morris och deras tankegångar inom arts-and-craftsrörelsen (Ørum-Larsen A, 1983)). De flesta av hennes rabatter var inspirerade av William Robinson sätt att gestalta i den vilda trädgården. Hans lite vaga beskrivningar om de vilda planteringarna förtydligades och fick substans i hennes tolkning. Hon tog liksom Robinson avstånd från den Viktorianska stilen, gardenesque som den kallades (Christiansen H P, 2009). I de flesta av hennes trädgårdar var planteringarna kring huset ändå ganska strikt gjorda och det är först i ytterkanterna av trädgården som de fick en mer vild karaktär. Framst inspirerades hon av de små trädgårdarna på landsbygden i Surrey där lantortsbefolkningen odlade mycket blommor. Dessa så kallade "cottage gardens" hade en vänlig, lite rörig vardaglig charm (Ørum-Larsen A, 1983).

Hennes trädgårdsskapande var mångfacetterat; hon skapade väl genomtänkta blomsterträdgårdar, formella trädgårdar i kombination med friväxande blomsterplanteringar och vildvuxna landskapsparker. I de riktigt stora trädgårdarna kombinerades en formell trädgård och friväxande

blomsterplanteringar med en parkanläggning runtomkring det hela. Här kunde blomsterträdgården övergå i en annan värld bestående av ett woodland med slingrande gångar mittibland massiva rhododendronplanteringar. Längst bort fanns det kanske en överraskning - en hemlig trädgård - i form av en färgstark blomsterplantering, en damm eller en liten rosenberså (Bisgrove R, 1992).

Fig. 8 Ritning av Gertrude Jekyll till rabatt med planteringar i form av drifts från 1908.

Hon målade med växter

Blomsterplanteringar i form av rabatter ersatte, åtminstone delvis parterrerna i början av 1800-talet. Kring sekelskiftet 1900 blev rabatter med perenna växter vanliga (Dunér S&K, 2004, s. 309). Gertrude Jekyll är kanske mest känd för sina storslagna blomsterrabatter. Genom att balansera harmoni med kontrastverkan och olika former av upprepning och rytm genom planteringen uppnådde hon ett fulländat resultat. I rabatterna inkorporerade hon även en del buskar för att ge planteringen en stabil struktur. Buskar är en ofta bortglömd grupp trädgårdsväxter. Genom att studera hur de används i Jekylls gestaltningar får man en bra uppfattning om hur användbara de är (Bisgrove R, 1992).

Hon planterade blommorna i så kallade "drifts" som var formade som långa smala sjöar. Med hjälp av dessa "drifts" såg det alltid snyggt ut i rabatten eftersom de överblommade delarna doldes av de nyutsugna blommor och därmed bildades det inga "hål" i rabatten. På liknande sätt planterade hon med hjälp av drifts i woodland och i naturlika planteringar. En ljus, nästan timid färgskala associeras Jekylls planteringar många gånger med. Dock använde hon sig stundtals även av dramatiska och djärva färgkombinationer (Blennow A-M, 1995, ss. 278-280).

När det gällde växtvalet propagerade hon för att man skulle välja de växter som tillhörde "platsens själ" (Genius loci) och att blommorna skulle vara naturliga och enkla. Detta var helt i linje med arts-and-craftsrörelsens tankegångar om regionalism och enkelhet (Brisgrove R, 1992). Blommor som doftade var att föredra eftersom dofterna lätt kunde frambringa sedan länge glömda barndomsminnen ansåg hon (Ørum-Larsen A, 1983).

I en del av sina planteringar använde Jekyll sig av årstidsaspekten. I hennes eget hem i Munstead Wood fanns det till exempel en stor välkänd plantering med olika sorters astrar. Eftersom hon tyckte att det var svårt att skapa en rabatt där det blommade från tidig vår till långt in på hösten valde hon ofta att på detta sättet koncentrera blomningen till en speciell årstid (Bisgrove R, 1992).

Samarbetet med Edwin Lutyens

1889 träffade Gertrude Jekyll den unge arkitekten Edwin Lutyens (1869-1944), detta möte blev upptakten till ett givande samarbete dem emellan. Deras första gemensamma projekt var Munstead Wood. Där ritade Lutyens huset som sedan byggdes i det som var Jekylls egen trädgård (Hitchmough, 1997, ss. 90-114). Jekyll samarbetade även med andra arkitekter som till exempel M.H. Baillie Scott (Todd P, 2004, s. 298).

Jekylls och Lutyens samarbete där hennes naturalistiska perennplanteringar gav hans formella geometriska arkitektur en mjukare framtoning var ett vinnande koncept (Crookston P, 2003). Jekyll placerade exempelvis ofta alpina eller andra torktåliga växter i Lutyens trappor och murar där de fick välla ut i behagliga vita, rosa och violetta sjok. Tillsammans skapade Jekyll och Lutyens trädgårdskonst av högsta klass (Christiansen H P, 2009). Bland höjdpunkterna i deras karriär kan nämnas Deanery Garden, Hestercombe och Folly Farm. De var speciellt skickliga på att få huset och trädgården att bilda en enhet som passade väl in i omgivningen. I alla deras gemensamma skapelser finns det särdrag som är typiska för arts-and-craftsträdgården; sammanlänkningen av hus, trädgård och omgivning, rumslighet skapad med hjälp av häckar, nivåskillnader eller murar och naturalistiska planteringar som mjukar upp de strikta geometriska formerna. Dock gick de emellanåt sina egna vägar och kunde exempelvis mycket väl tänka sig att använda exotiska icke helt härdiga växter ibland (Bisgrove R, 1992).

Fig. 9 Vattenkanal, Hestercombe.

Fig. 10 Jekylls planteringar och Lutyens arkitektur, Hestercombe.

Under första världskriget (1914-1918) fanns det inte resurser för att ta hand om de skötselkrävande större trädgårdsanläggningarna. Och efter krigsslutet var ekonomin dålig, att anlägga nya stora trädgårdar var inte längre aktuellt i samma omfattning som tidigare (Ørum-Larsen A, 1983). De vilda naturlika planteringarna blev populära eftersom att de var skötlextensiva. Jekyll och Lutyens fortsatte dock att designa trädgårdar men inte i lika stor skala som tidigare. Gertrude Jekyll var och är ännu idag en förebild inom trädgårdsdesign och då framför allt inom växtkomposition (Bisgrove R, 1992).

Arvet som hon lämnade efter sig

Gertrude Jekyll skrev sammanlagt 15 böcker, en av de mest kända är *Colour Schemes of the Flower Garden* (1914). I boken beskriver hon hur överförandet av de färgteorier - som hon kommit i kontakt med under sina konststudier - till skapandet med växter går till. En annan bok *Arts & Crafts Gardens - Gardens for Small Country Houses* (1912) som hon skrev tillsammans med Lawrence Weaver ger många praktiska råd om hur man skapar en arts-and-crafts trädgård. Den blev som en bibel för andra trädgårdsdesigners, landskapsarkitekter och arkitekter, och den används ännu i dag (Tankar J, 2004, s. 94). Bland annat i den vid sekelskiftet 1900 mycket spridda och inflytelserika tidskriften *The Garden* och i tidskriften *Country Life Illustrated* var Jekyll en

flitig medarbetare. Hon kunde fotografera och dokumenterade sina planteringar med hjälp av egna fotografier. Jekyll lämnade efter sig över tvåtusen ritningar till cirka tvåhundrafemtio trädgårdar. Den amerikanska landskapsarkitekten Beatrix Farrand köpte ritningarna som i dag finns på Berkeley universitet i Kalifornien. Där utgör de en vittnesbörd över Gertrude Jekylls stora kunnighet som trädgårdsdesigner (Bisgrove R, 1992).

Trädgården vid Upton Grey i Hampshire är en av de bästa exemplen på Gertrude Jekylls skicklighet som trädgårdsdesigner. Trädgården visar prov på hennes allsidighet både när det gäller att planera en formell trädgård och en vild sådan. Rosamund Wallinger har restaurerat trädgården som i dag efter att ha varit helt förfallen är återuppförd i sitt ursprungliga skick (Wallinger R, 2014). Även Jekylls egen trädgård i Munstead Wood är i dag restaurerad. Paret Clark köpte Munstead Wood 1968, då fanns det ingenting kvar av den ursprungliga trädgården. ”We hadn´t even heard of Gertrude Jekyll”, medger lady Clark. I dag många år senare är trädgården renoverad med hjälp av duktiga trädgårdsmästare som har lagt ned mycket tid på att läsa Jekylls böcker och studera hennes fotografier. Hennes och Lutyens mästerverk Hestercombe är även det restaurerat och återskapat i sitt ursprungliga skick (Brown P, 1998).

ARTS-AND-CRAFTSTRÄDGÅRDEN - LAYOUT OCH DESIGNELEMENT

Den övergripande designen

Layouten bestod som regel av en formell framsida. En grundstruktur bestående av rum som var sammanbundna av korsande axlar fanns runtomkring huset. Rummen skapades med hjälp av murar, olika nivåer, häckar och träd. Själva huset var oftast placerat i norr-söderläge, men inte alltid, där entrén vetter mot norr och det mesta av trädgården låg i söderläge. Många gånger fanns det en terrass runt huset för att sammanlänka det med marken. Terrassen band även ihop ute med inne, samt gav möjlighet till socialt umgänge menar Pamela Todd (2004, ss. 291-303). I rummen utformades olika teman, som till exempel blommor i olika färger eller en årstidsaspekt med växter som blommade vid olika årstider (Rutherford S, 2016).

Fig. 11 The Yew Walk, Sissinghurst

Fig. 12 Rumsbildande mur.

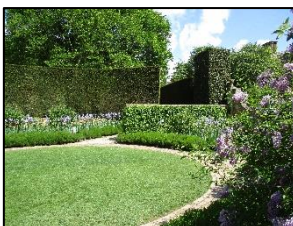

Fig. 13 Rum med blått tema.

Fig. 14 The Long Walk, här kan man se ut över det omgivande landskapet, Hidcote Manor.

De många relativt små rummen skapade en intim känsla och medverkade till en viss mystik eftersom man bara kunde ana vad som väntar bakom nästa hörn. Närmast huset var rumsindelningen med häckar eller murar mer strikt, för att sedan mjukas upp med trädbestånd och buskage. Rummens placering planerades med hjälp av symmetri, så att axlar och siktlinjer hjälpte till att knyta samman huset och trädgården med landskapet runtomkring och fick trädgården att verka större än vad den var. Huset var oftast trädgårdens mittpunkt, siktlinjerna utgick då ifrån huset. På Hidcote Manor är mittpunkten inte huset utan istället ett imponerande libanesiskt cederträd. Särskilda utsiktspunkter utformades vid speciellt vackra lägen. Siktlinjerna i trädgården ramades in av klippta häckar (Rutherford S, 2016).

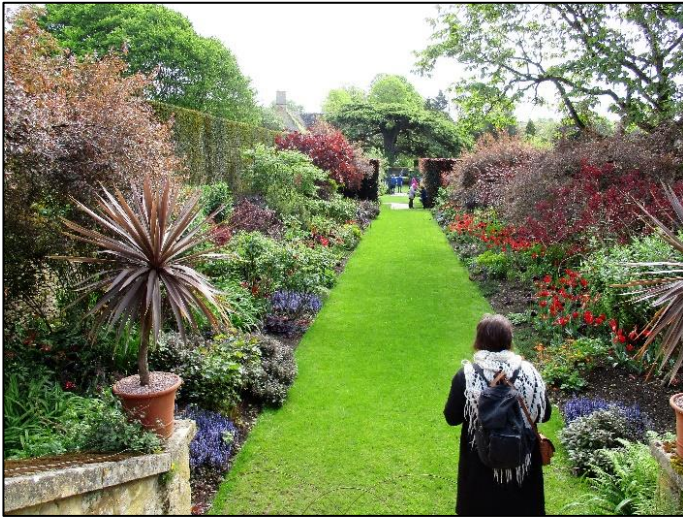

Fig. 15 The Red Borders, Hidcote Manor.

Fig. 16 Det libanesiska cederträdet, Hidcote Manor.

Vanligt förekommande var stora pampiga avlånga blomsterrabatter så kallade mixed-borders; en köksträdgård och en fruktodling vanligen i ängsmiljö, och ibland tennisbanor och/eller en stor gräsmatta som lämpade sig för till exempel krocketspel. I vissa fall fanns det längst bort från huset, på gränsen där den vilda naturen tog vid, en park som hade anlagts runtomkring trädgården (Rutherford S, 2016).

Höjdskillnaderna som eventuellt fanns i terrängen utnyttjades för att göra platsen mer intressant. För att uppnå detta ändamål användes murar, balustrader och trappor. Om tomten var platt och man ville ha en nivåskillnad kunde en "sunken garden" (en nedsänkt trädgård) skapas som en möjlighet för att åstadkomma rumsindelning på olika nivåer (Rutherford S, 2016).

Olika designelement och deras utformning

Material

Traditionella, lokala material och metoder används på ett kreativt sätt till murar, trappor, terrasser, balustrader och stenlagda gångar. I Cotswolds var det vanliga att gulaktig kalksten användes. På andra platser användes andra lokala typer av sten så att hus och trädgård upplevdes som en enhet och hade en lokal förankring. Där det fanns lera tillverkades tegelstenar för hand. Om de lokala byggmaterialen inte var tillräckligt attraktiva åtgärdades detta med hjälp av puts. Den kände arts-and-craftsarkitekten Edwin Lutyens använde sig dock även av klippt gräs som golv i trädgårdsrummen, medans andra arkitekter som till exempel E.S. Prior använde sig mest av tegel eller sten av olika slag (Todd P, 2004, ss. 291-303). När det fanns nivåskillnader anlades terrasser med hjälp av stenlagda murar. Låga murar byggdes ofta utan murbruk. Denna typ av låg kallmur är karaktäristisk för arts-and-craftsträdgården. Köksträdgården kunde omges med

tegelväggar, eller någon annan typ av konstruerad vägg, för att avskilja den från den övriga trädgården. Häckar var ett billigare alternativ till murar (Rutherford S, 2016).

Stenläggningar

Gångar och stenlagda ytor hjälpte till att skapa karaktär åt trädgårdens olika avdelningar. Stenläggningarna var ofta dekorativt utformade. Alla möjliga material användes: gräs, kakel, grus, oglaserat tegel och olika sorters stenar. Dessa material kunde även blandas till intrikata mönster. Arkitekterna Edwin Lutyens och Baillie Scott var mästare på att göra fantasifulla stenläggningar, i dem inkluderade de allt möjligt såsom till exempel kvarnstenar och skapade komplexa mönster. Närmast huset var det i allmänhet stenläggningar av plattor till gångar och terrasser. Lite längre bort från huset bestod gångarna av grus eller gräs. Edwin Lutyens anlade ofta speciella halvcirkelformade trappor som tex på Hestercombe. I dessa använde han konkava och konvexa former på ett raffinerat sätt för att länka samman olika nivåer i trädgården (Rutherford S, 2016).

Portar och grindar

Portar och grindar fanns som en förbindelselänk mellan de olika rummen. De var utsmyckade på olika sätt med lokal anknytning. Ek användes ofta, ibland omålade och ibland målade. Olika typer av järnsmidesportar och grindar förekom, dessa var utsmyckade med traditionella mönster och motiv (Jekyll G & Weaver L, 1997, ss. 193-208).

Fig. 17 Järnsmidesport, Sissinghurst.

Fig. 18 Mixed borders och paviljong, Rodmarton.

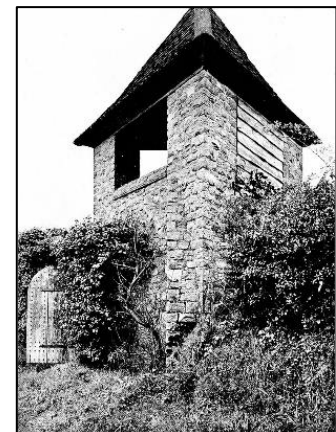

Fig. 19 Gertrud Jekylls paviljong där hon kunde betrakta åskvädren. Den var öppen endast på tre sidor för att inte inkräkta på grannarnas privata sfär.

Mindre byggnader

I arts-and-craftsträdgårdarna fanns det mindre byggnader av olika slag. Dessa gav skydd, skugga och var platser som man kunde dra sig tillbaka till för att få lugn och ro. De kunde vara stora och påkostade eller mindre och enklare, men de var alltid uppförda i lokala material och av skickliga hantverkare. Ibland fanns de kombinerade med en siktlinje så att utsikten över trädgården eller det omgivande landskapet kunde beundras därifrån. Trädgårdspaviljonger, även kallade gazebos, var just sådana byggnader som kunde finnas i kombination med en siktlinje. De finns på Rodmarton och på Hidcote Manor såväl som i många andra trädgårdsanläggningar. Ibland var de öppna på den ena sidan som saknade vägg. Och ibland hade de två våningar så att utsikten kunde beundras från den andra våningen (Tankard J, 2004, s. 96). Trädgårdsdesignern Gertrude Jekyll hade en sådan paviljong på Munstead Wood där hon kunde sitta och betrakta åskvädren som lyste upp landskapet (Bisgrove R, 1992). Invid tennisbanorna var en annan plats där det

kunde finnas paviljonger. Dessa paviljonger var enklare byggda, men ändå välgjorda. Det var populärt att ha lador, antingen ombyggda gamla eller nybyggda. Här kunde saker förvaras eller de kunde användas som en sorts uterum (Rutherford S, 2016).

Strukturer som kunde vara integrerade med huset

En del strukturer var integrerade med huset till exempel överbyggnader, loggior och innergårdar. De erbjöd skydd vid dåligt väder, men också frisk luft och en närhet till trädgården. Vid William Morris Red House fanns det sådana överbyggnader invid huset med sittplatser som förenade insidan på huset med utomhusmiljön (Rutherford S, 2016).

Glashus

I köksträdgården kunde det förekomma växthus av glas. Orangerier var inte vanligt förekommande, man använde sig ju av härdiga växter. Standen i Sussex ifrån 1890 är ett undantag. I orangeriet där växte det bland annat bouganvillea, nerium och blyblomma. (Todd P, 2004, ss. 291-303).

Pergola

Pergolan som härstammar från renässansens Italien användes både som väggar och tak. De utnyttjades likaså för att knyta samman olika delar och nivåer av trädgården. Formen varierade från lätta konstruktioner till tyngre bestående av sten, tegel och solida ekbjälkar. Pergolan bildade en skuggig tunnel med sina vackra klätterväxter som blommade ymnigt (Jekyll G & Weaver L, 1997, ss. 193-208).

Fig. 20 Pergola, Hestercombe.

Vatten

Vatten tillförde ytterligare en dimension till trädgården. Vattenbassänger, kanaler, näckrosdammar, fontäner och olika typer av brunnar var relativt vanligt. Vattnet skulle helst vara i jämnhöjd med bassängkanten, då blev det estetiskt sett mest tilltalande och speglingarna i vattnet framträdde på sitt mest fördelaktiga sätt ansåg Gertrude Jekyll (Jekyll G & Weaver L, 1997, ss. 163-180). Dock var dessa anläggningar dyra att konstruera och sedan underhålla, så de förekom inte i något större överflöd. Spegelblanka vattenbassänger skapade lugn och kunde användas till att bada i. Ljudet av porlande vatten ingav en rofylld känsla. Vanliga enkla geometriska bassänger, eller bassänger med mer invecklade former kunde utgöra fokuspunkter. Halvcirkelformade vattenbassänger byggdes invid väggar (Rutherford S, 2016).

Fig. 21 Solur

Prydnadsföremål

Det var vanligt med enkla bänkar av ek eller alm. De ersatte de viktorska järnsmidesbänkarna och var bekvämare än dessa (Todd P, 2004, ss. 291-303). Solur blev åter populära, de fanns i olika utföranden och storlekar. I regel stod de mitt på en terrass eller mitt på gräsmattan. Statyer användes sparsamt i arts-and-craftsträdgården, men de fanns där. De gav en vink om trädgårdsägarens smak och ekonomiska status. Ju bättre ekonomi desto fler och dyrare statyer. Små duvslag förekom, de var små för duvorna skulle bara vara till prydnad, inte ätas upp, så man ville inte ha för många av dem. Duvslagen var byggda som små eleganta trähus, men det fanns dessutom några få mer robusta stenhusmodeller (Rutherford S, 2016).

Blomsterurnor, ensamma eller i grupper placerades ut kring husen och terrasserna. Urnor skapade blickfång och gav en extra dimension av höjd till terrasserna. Vanligen var blomsterurnorna av terrakotta eller sten, storlek och mönster varierade. Det fanns ibland stentråg, i dem planterades små växter som då blev lättare att beundra eftersom de kom närmare ögat (Todd P, 2004, ss. 291-303).

Växtmaterial

Inhemskt växtmaterial användes för det mesta. Dock även ibland härdiga växter ifrån utlandet. Mer sällan användes annueller och exotiska växter som fick övervintra inomhus. Vid denna tiden hämtades många nya härdiga växter hem från Kina och omgivande länder i Asien. Från Kina kom till exempel bambu, blåregn och pioner. Det ansågs till exempel för att vara en statussymbol att äga en *Magnolia grandiflora* (Rutherford S, 2016)!

Häckar och formklippta buskar

Välklippta häckar, vanligen höga idegranshäckar definierade rummen och siktlinjerna. Eftersom de var gröna även på vintern bidrog de till att ge struktur till platsen även då. Häckarna bildade dessutom bakgrund till de ståtliga rabatterna som fanns. Även buxbom var vanligt förekommande som häckväxt, i allmänhet i form av låga häckar (Rutherford S, 2016). Roliga formklippta buskar, topiarier, som regel även de idegranar, i form av schackpjäser, djur, fåglar och geometriska former bidrog till rummets struktur (Tankard J, 2004, s. 24). Att formklippa häckar och buskar var tidskrävande och det fodrade att man hade tillräckligt med kunnig personal. Formklippningen måste göras regelbundet annars tappade buskarna snabbt sin form. De fick inte heller växa till sig och bli för stora. Då blev det fel proportioner i förhållande till den övriga anläggningens skala (Rutherford S, 2016).

Topiarierna är kanske det designelement som allra mest förknippas med arts-and-craftsträdgården. De utgjorde en kontrast till den viktorska tidens avenyer bestående av cypressliknade idegranar. Formklippta buskar hade varit på modet sedan länge och under tidigt 1700-tal nådde detta mode sin kulmen. Topiarierna härrör ursprungligen från de gamla romerska trädgårdsanläggningarna. I arts-and-craftsträdgården fanns de inkorporerade i häcksystemen på samma vis som i en cottage garden. Genom att repeteras bidrog de till upplevelsen av trädgården som en väl sammanhållen enhet. De planterades likaledes som solitärer eller i täta populationer (Rutherford S, 2016). Till exempel på Great Dixter fanns det fristående exemplar i blomsterängarna (Laråsen A, 2010). Runt terrasserna som knöt samman huset med trädgården

var det populärt att plantera formklippta buskar antingen i raka rader eller regelbundet utspridda (Rutherford S, 2016).

Fig. 22 Topiarier, Great Dixter.

Fig. 23 Pelarträdgården, Hidcote Manor.

Fig. 24 Formklippta idegranar, Packwood House.

För så väl häckar som topiarier var den inhemska idegranen favoriten nummer ett. Den har en tät, mjuk, mörkgrön yta och den växer ganska snabbt. På god andra plats kom den inhemska buxbomen som dock har den stora nackdelen att den växer förhållandevis långsamt. Bägge är emellertid lätta att formklippa. Andra buskar som formklippes var lager, myrten och järnek. De var svårare att forma och resultatet fick inte en lika slät yta, därför användes de endast till mindre komplicerade figurer (Jekyll G & Weaver L, 1997, ss. 153-161).

Blommor

Medeltida blommor som små nejlikor (*Dianthus plumarius*) och rosor blev åter populära. I arts- and-craftsträdgården frossade man i användandet av rosor. Rosorna användes på ett mer fritt och fantasifullt sätt än i de medeltida rosenträdgårdarna. Dessa var förvånansvärt fantasilösa och sterila, bestående av rosenbuskar som växte i formella rabatter i gräsmattan (Rutherford S, 2016). Nu fick rosorna även växa i pergolor, ibland tillsammans med andra klätterväxter. De användes för att klä in bågar och för att skapa girlander. Flera bågar på rad inklädda med rosor kunde skapa en gräns som definierade ett rum. Trädgårdsdesignern Gertrude Jekyll var en flitig användare av rosor. Hon rekommenderade att de användes för att knyta samman den formella delen av trädgården med den vildare delen, genom att klätterrosor fick svinga sig i träd och buskar i gränslandet mellan de båda delarna (Jekyll G & Weaver L, 1997, ss. 133-139).

Ofta använda blommor var pioner, irisar, dagdkåpa, lavendel, kattmynta, riddarsporre, bergenia, lammöron, praktbinka, fingerborgsblomma och blomstertobak. En del av blommorna planterades i stora långsträckta pampiga rabatter; mixed-borders. Ljusa, dämpade färger ofta i kontrast till starka färger användes. I Gertrude Jekylls rabatter växte varmt röda och orangea blommor (tex *Kniphofia*, *Dahlia*, *Canna*, *Monarda*, *Gladiolus*, *Salvia* och *Pelargonium*) vid sidan av ljus, dämpat gult, grått, purpur och blått. I rabatterna växte blommorna fritt och frösådda plantor fick många gånger stå kvar (Rutherford S, 2016).

Gräsmattor

Välskötta gräsmattor fungerade som golv i den formella delen av trädgården. Mer vildvuxna gräsmattor införlivade anläggningen med det omgivande landskapet. De gröna häckarna och

topiarierna tillsammans med gräsmattorna utgjorde likaledes en vilsam bakgrund mot allt det övriga som fanns i trädgården. Det fanns för det mesta skötselkrävande tennisbanor av gräs. Även större gräsmattor avsedda att användas som bowlingbanor eller för att spela det nyligen introducerade spelet krocket på var vanligt förekommande (Rutherford S, 2016).

Fig. 25 Den gamla tennisbanan har gjorts om till en modern vattenträdgård på Kiftsgate.

Klättrväxter, grönsaksland med mera

Klättrväxter växte fritt och mjukade upp väggar och pergolor eller fick svänga sig upp i träd eller välla ut över de olika konstruktioner som fanns. Det kunde vara klättrerosor, vinrankor, klematis, blåregn eller kaprifol (Jekyll G & Weaver L, 1997, ss. 133-139).

Fig. 26 Klättrväxten *Wisteria* på ett av husen vid Packwood House.

Grönsakslanden liknade dem som fanns i de små lantliga trädgårdarna (the cottage gardens). Om det fanns ekonomiska tillgångar hade man gärna även en fruktodling och en parkanläggning. Fukt och fruktträdgårdar var något som arts-and-craftsrörelsen vurmade särskilt mycket för. Detta stämde överens med deras tankegångar om lokal produktion och en lokal identitet (Dunér S&K, 2004, ss. 64-65). Det hände att arts-and-craftshus byggdes i tidigare fruktodlingar där så många som möjligt av fruktträden sparades, precis som vid William Morris Red House (Hitcmough W, 1997, s. 31). Arkitekten Reginald Blomfield (1856-1952) använde ätbara växter som rumsbildare i form av nöthäckar och spaljerade fruktträd (Andersson J, 2009, s. 11).

Intresset för den medeltida örtagården vaknade igen vid sekelskiftet 1900 och örter som lavendel och rosmarin användes mycket. Trädens grenar flätades ibland samman, oftast lind eller björk,

för att skapa ett välputsat flätverk ovanför den släta stammen precis som på medeltiden. Det kunde vara en rad med träd eller två rader som ramade in en gång (Rutherford S, 2016).

Det förkom specialträdgårdar för samlare till exempel med alpina växter, planteringar i tråg eller till och med speciella "Shakespeareträdgårdar" med växter som denna författare hade nämnt i sina verk (Rutherford S, 2016).

Urnor fylldes många gånger med växter som hade en årstidsaspekt och lätt kunde bytas ut mot andra när de blommat över. Eller så fylldes urnorna med icke härdiga växter som kanna och pelargonier tillsammans med bergenia, hosta eller ormbunkar som kontrast. Gertrude Jekyll var särskilt förtjust i att plantera hortensior i sina urnor. En annan av Jekylls favoriter var "woodlandet". Hon hade hämtat inspiration till det ifrån William Robinsons vilda trädgård där woodlandet fanns som en naturliga förlängning av trädgården. Ett woodlands tak utgjordes av trädkronor, gärna gamla ekar, bortom den formella delen av trädgården. På marken under trädkronorna växte det blommande buskar, inhemska blommor och lökväxter. Många av blommorna tilläts att självså sig mer eller mindre fritt. Om markens pH var surt kunde det växa nykomlingar från Asien här: kamelior, rhododendron, azaleor och magnolior eller juveler som den blå bergvallmon. Bland växtligheten löpte det slingrande stigar (Rutherford S, 2016).

SNOWHILL MANOR OCH GREAT DIXTER - EN JÄMFÖRANDE STUDIE

Arts-and-craftsträdgårdar fanns utspridda över hela England, med det ursprungliga epicentrummet i Surrey senare efterträtt av Cotswolds (Rutherford S, 2019, s. 72). Två ikoner bland de tidiga trädgårdarna är Rodmarton Manor och Snowhill Manor, de har alla de grundegenskaper som karaktäriserar en arts-and-craftsträdgård (Todd P, 2004, ss. 291-303). Gertrude Jekylls och Edwin Lutyens anläggningar: Munstead Wood, Deanery Garden, Hestercombe och Folly Farm förtjänar också att omnämnas. Ibland de lite senare anlagda trädgårdarna finns det flera större trädgårdar som tillhör de mest kända trädgårdarna i världen: tex Great Dixter, Hestercombe, Hidcote Manor och Sissinghurst Castle (Laråsen A, 2010).

En jämförande studie

För att belysa vilka arts-and-craftsträdgårdens beståndsdelar är och hur trädgårdens karaktär ter sig har jag gjort en jämförande studie av två trädgårdar. Följande frågor undersöks: Vilka designelement består trädgårdarna av? Hur är dessa designelement beskaffade med avseende på struktur, material etcetera. Valet av studieobjekt föll på Snowhill Manor (ca 1hektar) och Great Dixter (2,4hektar) som jag besökte på våren 2017. Snowhill Manor valdes på grund av att den trädgården har de flesta av de element som är karaktäristiska för en arts-and-craftsträdgård. Valet av Great Dixter är personligt grundat. Trädgårdsdesignern Julia Andersson beskriver sitt första möte med Great Dixter i sin uppsats *Konsten att komponera en rabatt* så här:

"Det jag upplevde då har jag aldrig förr upplevt - att bli fullständigt förtrollad av blommor. Trädgårdsrum efter trädgårdsrum fångade mig som inget annat gjort förut."

Julia Andersson (2015, s. 1)

Det var precis så jag också kände det, på Great Dixter blir man verkligen förtrollad av blommor. Det gamla huset ser ut som att det är klippt ur en sagobok. Man passerar genom rum efter rum

med blommor och man måste nästan nypa sig själv i armen för att se om det är verkligt eller bara en helt underbar dröm.

Snowhill manor

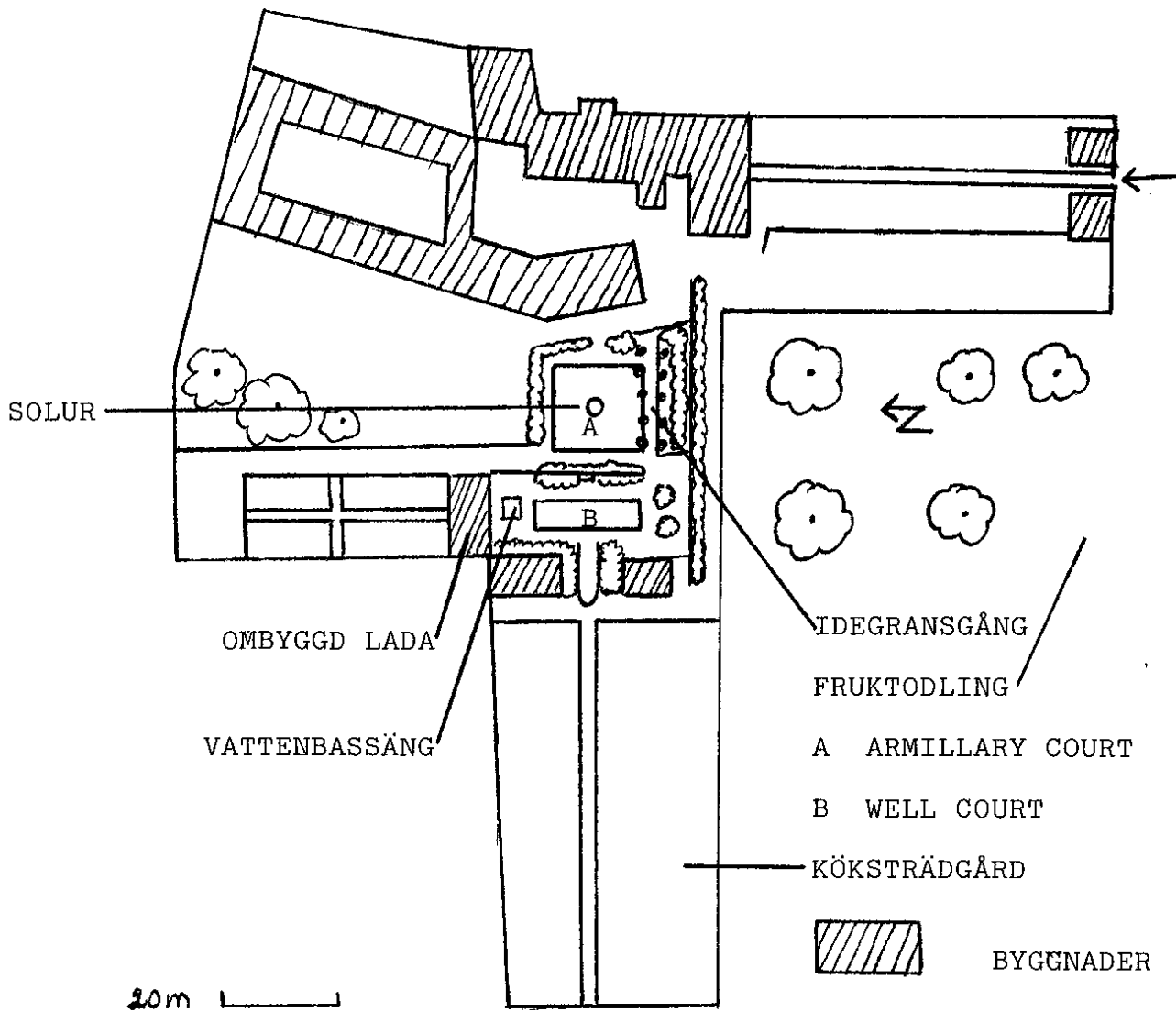

Fig. 27 Huset och trappan upp till the Armillary Court, de höga idegranarna som bildar en gång kan skimras.

I sin bok *Engelska trädgårdar* (2010) beskriver journalisten Ann Laråsen hur trädgården vid Snowhill Manor ligger högt med vacker utsikt över Eveshamdalen i Costwolds, berskedjan i sydvästra England. På platsen fanns det ursprungligen ett kloster mellan åren 821 och 1529. På 1500-talet när klosterväsendet upplöstes hamnade Snowhill Manor i statens ägo. 1919 köptes den då nedgångna egendomen av Charles Wade. Wade arbetade som arkitekt hos Parker & Unwin, en av de ledande arkitektbyråerna inom arts-and-craftsrörelsen. Trädgården designades av Charles Wade och den kände arts-and-craftsarkitekten M.H. Baillie-Scott under åren 1920-1923. År 1951 donerade Charles Wade Snowhill Manor till stiftelsen the National Trust (Laråsen A, 2010).

Den arkitektoniska helheten är noga planerad med hjälp av murar, trappor och gångar. Trädgårdens struktur är på så vis tydlig så väl på sommaren som på vintern. Charles Wade var angelägen om att arts-and-craftsstilen där hus och trädgård bildar en enhet och trädgården blir som en förlängning av huset skulle användas. För att uppnå detta mål är trädgården uppbyggd av ett antal rum med olika karaktär. Murarna som avskiljer uterummen är av samma grågula cotswoldssten som huset, allt enligt arts-and-craftsrörelsens idéer om att man skulle använda sig av lokala material. Flera terrasser har skapats med utgångspunkt från huset och slätten. Terrassen "the Armillary Court", följs av "the Well Court" och längst ned en köksträdgård med en fruktodling. "The Well Court" har fått sitt namn efter den gamla venetianska brunnen som finns där (Laråsen A, 2010). En gammal lada som gjorts om till ett uterum dominerar hela den ena sidan på "the Well Court". Här finns det också en fyrkantig damm omgärdad av stenplattor (Rutherford S, 2016). På "the Armillary Court" finns det som prydnad ett stort solur högt upp på en kolonn.

SNOWHILL, MANOR

Figur 28. Plan över trädgården. (Skiss efter Tankard 2004 s. 83 och Google Maps).

Fig. 29 The Armillary Court, med idegransgång, solur och divvor.

Fig. 30 Porten ned mot köksträdgården.

Trädgårdens planering och helhet var det mest betydelsefulla enligt Wade, därför fanns det inte så mycket blommor här ifrån början. Wade menade att man kunde skapa en tilltalande trädgård där blommor spelar en mindre roll genom att placera inramande vyer, trappor som binder samman olika nivåer, terrasser, murar, fontäner, en gammal brunn och statyer i trädgården (Tankard J, 2004, s. 83). Längsmed den långa muren vid den ena sidan finns det dock i dag en lång perennrabatt med typiska arts-and-craftsväxter som fingerborgsblomma, stockros, vallmo och blåklocka. Duvslag och gamla byggnader bland annat den gamla lada på "the Well Court" har på ett skickligt sätt införlivats i trädgårdens plan. Det var likaså viktigt enligt Wade att man inte visade allt ifrån början så att en viss mystik uppstod i trädgården. Enligt arts-and-craftsidealen skulle en trädgård upplevas som lite spännande och innehålla en del överraskningar. Gräsytor skulle inte heller brytas upp med perennrabatter enligt Wade. Han arbetade en hel del med kontrasterna mellan ljus och skugga. Idegranarnas mörka skuggor på gräsmattan i "the Armillary Court" är ett exempel på detta (Tankard J, 2004, s. 83). Pamela Todd nämner att M.H. Baillie Scott även han ofta arbetade med just kontrasten mellan ljus och mörker. Det kunde vara till exempel genom att ha en gång i skuggan som senare mynnade ut på en ljus öppen plats (Todd P, 2004, s. 298). På flera ställen i trädgården återfinns den blå färgen, "Wade Blue", som Wade tyckte passade så bra till den gröna växtligheten (Tankard J, 2004, s. 83).

Fig. 31 Huset sett nedifrån köksträdgården.

Fig. 32 Frukträdgården och utsikt över landsapet.

Fig. 33 Den långa perennrabatten och huset.

Fig. 34 Strikt formklippt och vildvuxet.

Fig. 35 Ängsmarker.

År 1911 köpte familjen Lloyd ett gammalt nedgången hus från 1400-talet beläget i East Sussex i södra England och bytte namn på det från Dixter till Great Dixter. Nathaniel Lloyd som själv var arkitekt anlät arkitekten Edwin Lutyens som delvis byggde om huset och ritade trädgårdens struktur. Christopher Lloyd (1921-2006) var yngst av sex syskon och tog så småningom över trädgården efter sina föräldrar år 1954. Christopher Lloyd var en mycket kunnig och passionerad trädgårdsmänniska och anses vara en av Englands största trädgårdspersonligheter. Han gav ut flera trädgårdsböcker, dessutom skrev han under många år trädgårdsartiklar i tidningarna *Country Life* och *The Guardian*. Han var likaså tv-presentatör i BBC:s trädgårdsprogram. I dag är Great Dixter en stiftelse som drivs av Christopher Lloyds tidigare kompanjon, numera chefsträdgårdsmästaren Fergus Garrett (Larås A, 2010).

Lutyens trädgård har en väl genomtänkt arkitektonisk form. Trädgården är uppbyggd som en cirkel runt huset. Ytan delas med hjälp av höga idegranshäckar in i flera stora trädgårdsrum. Formklippta buskar och idegranshäckar ger trädgården en struktur som kompletteras med vackra stenläggningar och Lutyens karaktäristiska halvcirkelformade trappor. Topiarier - formklippta buskar - var något som Nathaniel Lloyd tyckte mycket om och därför fick dessa ett stort utrymme i trädgården. Idegran och buxbom formades till fantasifulla figurer; fåglar, damer med hattar, svampar eller vad man själv tycker sig se (Larås A, 2010).

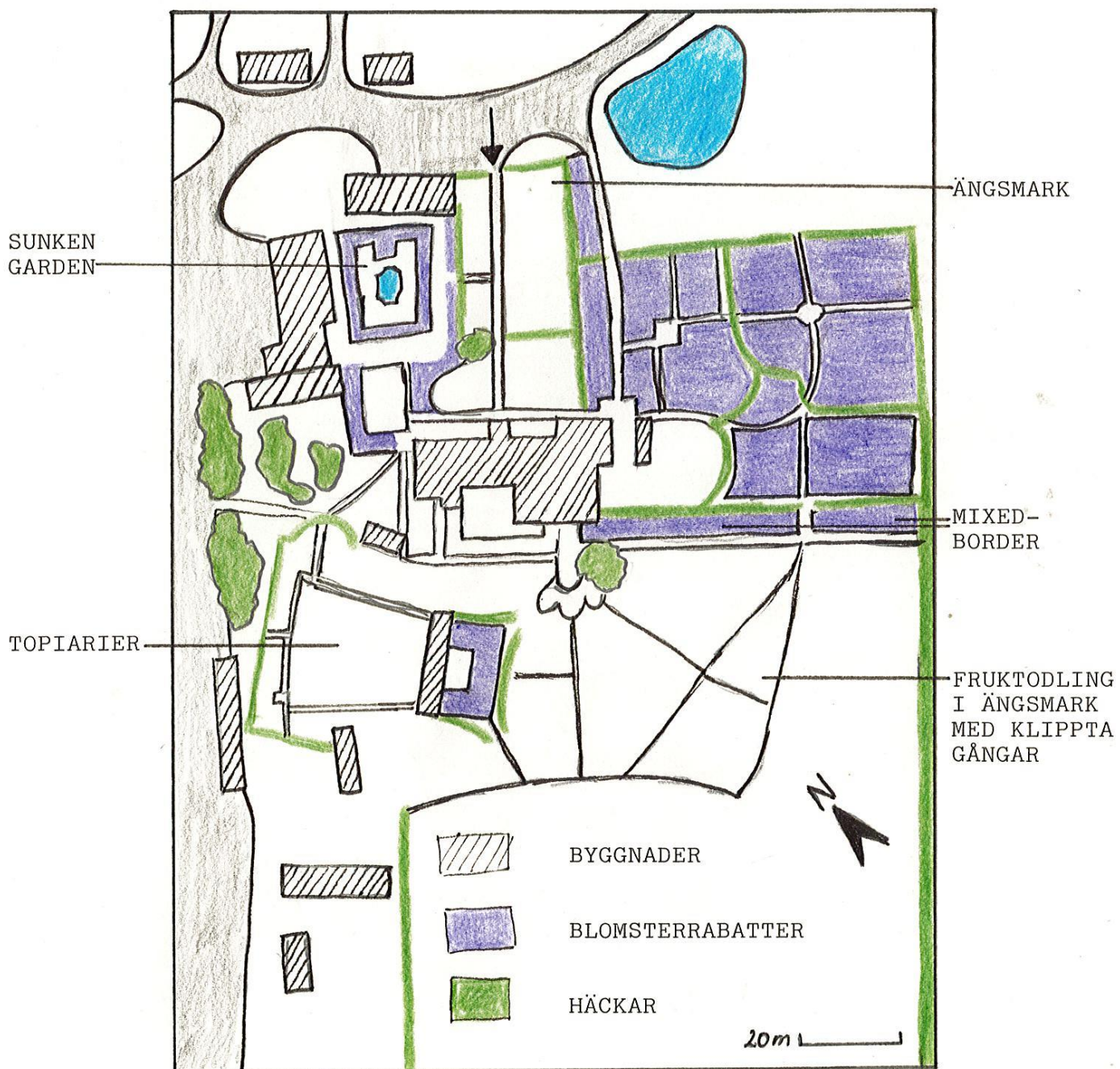

Fig. 36 The Sunken Garden.

“...we can at least free ourselves of the unnecessary shackles imposed by convention. Go for it would be my motto.”

Christopher Lloyd (2001, s. 13)

GREAT DIXTER

Figur 37. Plan över trädgården. (Skiss efter www.greatdixter.co.uk).

Fig. 38 En gång leder vidare in i nästa rum, lite snett så att man bara får en skymt av vad som finns där.

Fig. 39 Topiarier och mer blommor.

Fig. 40 En klippt port i idegranshäcken.

Christopher Lloyd älskade blommor som det finns ett överflöd av på Great Dixter. Hans växtval är högst personligt och innefattar även exotiska växter. Han blandade olika färger och former och ofta lät han växterna frösa sig och på så vis bilda nya kombinationer (www.tradgardsliv.net). Ungefär mitt i trädgården finns det en lång perennrabatt. Den är magnifik tycker jag, det är tätt med växter som avlöser varandra med att blomma under säsongen från april till oktober. Växter som riddarsporrar, lupiner, blåklockor, kungsljus, prästkragar och vallmo dominerar i trädgården, men det finns även köksväxter som kronärtskockor och fänkål. Det förekommer dessutom flera ängsmarker där ängsfloran är som vackrast under maj månad, då blommor smörblommor, hundkex, fibblor, käringtand, prästkragar, camassia... Det finns även en "sunken garden" med en större vattenbassäng, också i den delen av trädgården finns det mycket blommor. Utanför Great Dixter breder det vackra engelska landskapets pastorala idyll ut sig.

Summerande sammanställning av designelementen i de bägge trädgårdarna

Arts-and-craftsdesignelement	Snowhill Manor	Great Dixter
Layout	En grundstruktur bestående av rum finns på tre sidor av huset.	En grundstruktur bestående av rum finns runtomkring hela huset.
Trädgårdens anslutning till huset	Trädgårdsrummen är placerade så att de kan iaktas från huset.	Det finns stora terrasser vid huset, dessa knyter samman hus och trädgård. Eftersom det finns en liten nivåskillnad på platsen kan man iakta trädgården härifrån.

Siktlinjer och vyer	Siktlinjer finns som är knutna till huset. Det finns en huvudaxel rakt ut från huset via terrasserna som leder vidare ut i dalgångens landskap.	Det finns inga tydliga siktlinjer som fortsätter ut i det omgivande landskapet. Men det finns några siktlinjer inom trädgården, en lång genom ängsmarken fram till huset och en lång längsmed perennrabatten och husets terrass, samt några kortare vid den exotiska planteringen.
Rumslighet	Skapas med hjälp av murar, trappor och gångar. Trädgården består av terrasser som binds samman med trappor eftersom terrängen är tämligen brant. Golvet i terrasserna består av gräs.	Skapas med klippta buskar, höga idegranshäckar och stenläggningar. Det finns en liten nivåskillnad på platsen därför finns det trappor på flera ställen. Några av trapporna är halvcirkelformade och designade av Lutyen.
Typ av planteringar	Det fanns inte så mycket blommor ifrån början. I dag finns det bland annat en lång perennrabatt längsmed muren i den södra sidan av trädgården.	Naturlika planteringar på cirka en fjärdedel av ytan, en stor pampig perennrabatt. Stora ängsmarker framför entrén. Vildvuxna planteringar i den nedsänkta trädgården ("sunken garden"). Exotiska planteringar.
Topiarier	Inga, däremot två rader av höga idegranar som ramar in en stenlagd gång.	Många, i olika fantasifullt klippta skepnader.
Köksträdgård & Fruktodling	Bägge finns i anslutning till själva trädgården.	Bägge finns, köksträdgården är belägen vid sidan om trädgården.
Färg	Många detaljer är målade i en blå färg som var Wades favorit. Den grågula färgen som stenarna i hus, murar och stenläggningar har dominerar tillsammans med allt det gröna.	Mång olika färger i en djärv blandning. Men också grönt i häckar och topiarier som lungnar ned.
Säsong	Fruktträden blommar på våren. Lite blommor finns det i dag under hela säsongen, det	Fruktträden blommar på våren, då blommar också ängsmarkerna. Blommorna i

	fanns inte mycket blommor på Wades tid. Terrasserna med sina murar gör att trädgårdens struktur är tydlig även på vintern.	planteringarna avlöser varandra med att blomma från april till oktober. Höga häckar och de formklippta buskarna ger trädgården struktur på vintern.
Material	Grågul lokal kalksten ifrån Cotswold.	Tegel och annan lokal sten till hus, gångar, trappor och stenläggningar.
Stenläggningar	Kalksten från Cotswold till gångar och trappor.	Lokala stentyper vackert lagda i trappor, terrasser och gångar. Lutyen var känd för sina vackra stenläggningar.
Mindre byggnader	Gamla jordbruksbyggnader har byggts om och användes till exempel som uterum och till förvaring.	Gamla jordbruksbyggnader har delvis byggts om och används som till exempel uterum och till förvaring.
Portar & Grindar	Det finns flera portar och grindar mellan de olika delarna av trädgården.	Inga konstruerade, men däremot klippta portar i de höga häckarna.
Vatten	En fyrkantig bassäng på the "Well Court" och där finns även en venetiansk brunn.	En medelstor vattenbassäng i "the sunken garden".
Prydnadsföremål	Ett stort solur mitt på "the Armillary Court", några statyer och duvslag.	Många urnor och krukor fyllda med växter finns på terrasserna och vid trapporna invid huset.

Kommentarer till tabellen

Det för arts-and-craftsträdgårdens design karaktäristiska sättet att skapa en enhet av hus och trädgård med hjälp av flera trädgårdsrum kommer till uttryck i bägge trädgårdarna. I både Snowhill Manor och Great Dixter har man på arts-and-craftsvis använt sig av lokala material och hantverkstraditioner. Skalan på rummen i de bägge trädgårdarna är också intim, men sedan skiljer de sig åt till utseende en hel del. Snowhill Manors rum är strikt geometriska, det är inte Great Dixters rum, de är både geometriska och organiska till formen. Snowhill Manor är den mest formella trädgården av de båda. Great Dixter är mer informell som helhet, men har även mer formella former som i den exotiska delen. Snowhills Manor blir dock lite mer informell, bland annat genom grönsaksodling och fruktodling, innan trädgården smälter samman med det omgivande landskapet. Great Dixter har visserligen sina ängsmarker som delvis smälter ihop med omgivningen, men jag upplever trädgården mer som en egen enhet och inte som en del av landskapet. Det finns inte heller några direkta vyer ut i det omgivande landskapet vilket gör att trädgården känns som en fristående enhet där man befinner sig i sin egen värld.

Växtligheten skiljer de bägge trädgårdarna mycket åt. Särskilt ifrån början innan the National Trust tog över Snowhill Manor var det de arkitektoniska delarna som gav trädgården dess struktur. Då fanns det inte heller så mycket blommande växter där. Snowhill Manor ger ännu idag ett mycket mer stramt intryck. Great Dixter har däremot ett överflöd av blommor i imponerande planteringar och många humoristiskt formklippta buskar som bidrar till den avslappnade stämningen i trädgården.

Båda trädgårdarna är arts-and-craftsträdgårdar, men sättet som designelementen används på är till stora delar olika. Den jämförande studien illustrerar tydligt att det finns en stor variation inom det som definieras som arts-and-craftsträdgårdar.

DISKUSSION

Målet med denna uppsats var att ta reda på vad som utmärker en arts-and-craftsträdgård; hur ser den ut och vilka designelement är trädgården uppbyggd av? För att ta reda på detta började jag med att studera vad arts-and-craftsrörelsen stod för. Det visade sig att det inte bara var en rörelse som intresserade sig för design, utan att dess idéer omfattade så mycket mer. Man ville skapa ett bättre och mänskligare samhälle, det sociala engagemanget var stort. Likaså skulle hantverkstraditioner bevaras och priset på det som producerades skulle vara rimligt. Skapandet av trädgårdar var även det ansett som ett slags hantverk. Därför är en arts-and-craftsträdgård så mycket mer än de designelement som den består av, den är ett ställningstagande där man värnar om både människor och natur. Mångfalden bland arts-and-craftsträdgårdarna är stor, men det finns flera gemensamma nämnare för dem: layouten, vissa designelement som återkommer, växtvalet och så det sociala engagemanget där man värnar om människorna och naturen. I sina trädgårdar skapade man som jag tolkar det en spännande värld fylld av upplevelser och överraskningar, men också en plats för vila och harmoni. Personligen tror jag att det bland annat är kontrasten som uppstår mellan perennrabatternas naturlika växtsätt och de strikt välansade häckarna som tilltalar oss så mycket. Likaså känslan av att stiga in i en annan värld som uppstår i dessa gröna rum. Jag tror att många här upplever en kravlös fascination och att rummen är en plats där man kan vila ifrån omgivningens krav. Att kunna blicka ut över det omgivande vackra landskapet upplevs också som vilsamt.

En lärdom som vi kan dra av dessa trädgårdar är att försöka utnyttja den plats som finns att tillgå i vårt idag alltmer förtätade samhälle för att skapa gröna miljöer där människor kan vistas. En annan är att precis som arts-and-craftsrörelsen förespråkade borde arkitekter, landskapsarkitekter och trädgårdsmästare ha ett tätare samarbete än vad de har idag. Idén att den gröna miljön utanför huset är en förlängning på huset skulle man beakta mer noga. I dag står nybyggda hus tillsynes övergivna i schaktmassorna. Det är synd för ute och inne hör ihop.

Det finns många designidéer som man kan låta sig inspireras av i arts-and-craftsträdgården. Dessa kan sedan omformas till att passa den egna trädgårdens ståndort, storlek och form. Framför allt anser jag att designidéerna bör omformas och förnyas på ett kreativt sätt för att föra utvecklingen framåt.

En intressant fråga att utforska vidare tycker jag är hur hus och trädgård kan sammanlänkas för att bilda en enhet. Själv vill jag lära mig mer om den amerikanske arkitekten Frank Lloyd Wrights (1867-1959) arkitektur. Wright hämtade mycket inspiration från arts-and-craftsrörelsens idéer. Han tog föreningen mellan hus och trädgård ett steg längre och skapade en fullständig symbios mellan de bägge. Detta blir särskilt tydligt i hans villa "Fallingwater", där det inte finns någon

anlagd trädgård utan huset är sammanlänkat med landskapet och är ihopbyggt med ett naturligt vattenfall (Hitchmough W, 1997, s. 157). Så här förklarade han sin design för husets invånare:

“I want you to live with the waterfall, not just to look at it, but for it to become an integral part of your lives.”

Frank Lloyd Wright (Hitchmough W, 1997, s. 157)

REFLEKTIONER

Under arbetets gång har arts-and-craftsträdgården blivit satt i sin historiska kontext och den grundläggande definitionen för vad en arts-and-craftsträdgård är har klargjorts. Men det finns en stor mångfald bland arts-and-craftsträdgårdarna så som fenomen är de svårgripbara.

Jag har också funderat på vilka trädgårdar det är som finns kvar i dag, många är stora och har donerats till the National Trust för att man inte har haft ekonomiska möjligheter att behålla dem. Många mindre trädgårdar har försvunnit. Vissa trädgårdsdesigners har glömts bort, som till exempel Norah Lindsay (1873-1948). Lindsay var en trädgårdsmästare och designer som var mycket god vän med Lawrence Johnston på Hidcote Manor. Med största sannolikhet har hon utövat ett stort inflytande över den trädgårdens utformning. Hon var flitigt anlita av den engelska och även den europeiska överklassen. Det finns inte så mycket dokumenterat om hennes verk, själv arbetade hon ofta i trädgården när den anlades tillsammans med trädgårdsmästarna (www.thegardenvisor.co.uk & www.the-history-girls.blogspot.se). Hon har dock delvis fått återupprättelse under senare år då flera böcker om henne har givits ut. Många duktiga trädgårdsmästare har säkert också fallit i glömska, jag tror att även de ibland deltog i själva utformningen av trädgårdarna.

Bildmaterialet i denna uppsats hade givit en rättvisare bild av trädgårdarna om fler äldre bilder hade funnits med. Det fanns inte tillräckligt med tid för att leta i arkiv, men det hade säkert gått att hitta sådana bilder, möjligen hade de blivit för dyra att använda. Fler bilder även från idag hade varit önskvärt, det var svårt att hitta bilder som var fria att använda utan kostnad.

Fler studiebesök i England hade också kunnat berika studiematerialet, detta var inte möjligt. Intervjuer med människor som sköter trädgårdarna idag, kanske släktingar till trädgårdsskaparna eller andra trädgårdsentusiaster hade tillfört ytterligare en dimension.

LITTERATURFÖRTECKNING

Brown P. (1998). ”Spirited Revival”. *Gardens Illustrated*, 1998:37, ss. 44-51.

Bengtsson R. et al (1989). *Perennboken - med växtbeskrivningar*. LTs Förlag.

Bisgrove R. (1992). *The Gardens of Gertrude Jekyll*. London: Frances Lincoln Ltd.

Blennow A-M. (1995). *Europas trädgårdar: från antiken till nutid*. Lund: Signum.

Christiansen H.P. (2009). ”Et højdepunkt i engelsk havekunst”. *Haven*, 2009:12, ss. 42-49.

- Crookston P. (2003). "Gertrude Jekyll". *Gardens Illustrated*, 2003:87, ss. 76-81.
- Cumming E. & Kaplan W. (1995) *The Arts and Crafts movement*. London: Thames and Hudson Ltd. 2:a uppl.
- Dunér S&K. (2004). *Den gyllene trädgården*. Stockholm: Prisma. 2:a uppl.
- Fiell C&P. (1999). *William Morris*. Köln: Benedikt Taschen Verlag GmbH.
- Grahn P. (2010). Därför mår vi bra i natur och trädgård. *Trädgårdsterapi - Alnarpsmetoden, att ta hjälp av naturen vid stress och utmattning*. red: Grahn P., Ottosson Å. Bonnier Existens.
- Hobhouse P. (2004). *Trädgårdskonstens historia*. Hongkong: Dorling Kindersly.
- Hitchmough W. (1997). *Arts and Crafts Gardens*. Great Britain: Pavilion Books Ltd.
- Janrik K. & Ljungström V. (2015). *Trädgårdsform - Vackrare trädgård med arkitektens verktyg*. Stockholm: Nordstedts.
- Jekyll G. & Weaver L. (1997). *Arts & Crafts Gardens - Gardens for Small Country Houses*. Great Britain: Antique Collector´s Club Ltd. (1:a uppl. 1912)
- Laråsen A. (2010). *Engelska trädgårdar*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Lloyd C. (2001). *Colour for Adventurous Gardeners*. London: BBC Books.
- Robinson N. (2011). *The Planting Design Handbook*. Great Britain: Ashgate Publishing Ltd. 2:a uppl.
- Rutherford S. (2016). *The Arts and Crafts Garden*. Great Britain: Shire Publications Ltd. 2:a uppl.
- Svalin Gunnarsson E. (2017). *I min trädgård vill jag vara Karin - En praktisk trädgårdsberättelse från Sundborn*. Bonnier Fakta.
- Tankard J.B. (2004). *Gardens of the Arts and Crafts Movement*. New York: Harry N. Abrams Inc.
- Todd P. (2004). *The Arts and Crafts companion*. London: Thames & Hudson Ltd.
- Wallerger R. (2014) *Gertrude Jekyll - Her Art Restored at Upton Grey*. Great Britain: Antique Collector´s Club Ltd. 2:a uppl.
- Wilke Å. (2006). *Villaträdgårdens historia; ett 150-årigt perspektiv*. Stockholm: Prisma
- Ørum-Larsen A. (1983). "Miss Gertrude Jekyll". *Landskab*, 1983:5, ss. 110-115.

ELEKTRONISKA KÄLLOR

Internettadresser till sidor där det finns information om Arts-and-craftsrörelsen och dess trädgårdar, samt internetadresser till trädgårdar omnämnda i uppsatsen:

Andersson J. (2009). *Ulla Molin och Hallqvistska gården i Lund - då, nu & sen*. Uppsats med elektronisk publicering på www.stud.epsilon.slu.se (2018-03-20)

Andersson J. (2015). *Konsten att komponera en rabatt*. Uppsats med elektronisk publicering på www.stud.epsilon.slu.se (2018-03-20)

www.gardenvisit.com/gardens/deanery_garden (2018-05-22)

www.gardenvisit.com/gardens/munstead_wood_garden (2018-05-22)

www.gertrudejekyllgarden.co.uk (2018-04-20)

www.greatdixter.com (2018-04-20)

www.hestercombe.com (2018-04-20)

www.kelmscottmanor.co.uk (2018-04-20)

www.kiftsgate.co.uk (2018-04-20)

www.letchworth.com (2018-04-20)

www.lutyenstrust.org.uk/...item/visit-folly-farmhouse-gardens (2018-05-22)

www.mounthoodgardens.com (2018-05-28)

www.nationaltrust.org.uk/hidcote (2018-04-20)

www.nationaltrust.org.uk/packwood (2018-04-20)

www.nationaltrust.org.uk/redhouse (2018-04-20)

www.nationaltrust.org.uk/sissinghurst-castle (2018-04-20)

www.nationaltrust.org.uk/snowhill-manor (2018-04-20)

www.nationaltrust.org.uk/standen (2018-04-20)

www.rodmarton-manor.co.uk (2018-04-20)

www.thegardenvisitor.co.uk (2018-04-20)

www.the-history-girls.co.uk (2018-04-20)

www.tradgardsliv.net/greatdixter.html (2018-04-24)

www.vam.ac.uk/content/articles/t/the-arts-and-crafts-movement/ (2018-03-20)

FIGURFÖRTECKNING

1. William Morris. Wikimedia Commons Public Domain
2. Epping Forest. Foto: David Iliff, Wikimedia Commons, File: Epping Forest Centenary Walk 2 - sept 2008.jpg
3. Tapetmönster av Morris, copyright free
4. Målning av Hellen Allingham. Wikimedia Commons Public Domain
5. Målning av Hellen Allingham. Wikimedia Commons Public Domain

6. Red House. Wikimedia Commons Public Domain
7. Kelmscott Manor. Wikimedia Commons Public Domain
8. Drifts. Wikimedia Commons Public Domain
9. Vattenkanal Hestercombe. Foto: Scott Zona, Wikimedia Commons, File: Hestercombe 13 sept 2008 rill3.jpg
10. Hestercombe. Foto: Scott Zona, Wikimedia Commons, File: Hestercombe 13 sept 2008 Great Plat.jpg
11. The Yew Walk. Foto: Ulrika Jonsson
12. Rumsbildande mur. Foto: Ulrika Jonsson
13. Rum med blått tema. Foto: Ulrika Jonsson
14. The Long Walk. Foto: Ulrika Jonsson
15. The Red Borders. Foto: Ulrika Jonsson
16. Det libanesiska cederträdet. Foto: Ulrika Jonsson
17. Port Sissinghurst. Foto: Ulrika Jonsson
18. Paviljong. Foto: Julia Maudlin, Wikimedia Commons, File: Rodmarton Summer House, Costwolds. England (10088400994).jpg
19. Jekylls paviljong. Wikimedia Commons Public Domain
20. Pergola. Foto: Scott Zona, Wikimedia Commons, File: Hestercombe 13 sept 2008 Pergola.jpg
21. Solur. Foto: Ulrika Jonsson
22. Topiarier. Foto: Ulrika Jonsson
23. Pelarträdgården. Foto: Ulrika Jonsson
24. Formklippta idegranar. Foto: Ulrika Jonsson
25. Klätterväxt. Foto: Ulrika Jonsson
26. Tennisbana. Foto: Ulrika Jonsson
27. Snowhill Manor. Foto: Mike Peel, www.mikepeel.net, Wikimedia Commons, File: Snowhill Manor 2015 094.jpg
28. Plan över Snowhill Manor, skiss Ulrika Jonsson
29. The Armillary Court. Foto: Mike Peel, www.mikepeel.net, Wikimedia Commons, File: Snowhills Manor 2015 02.jpg
30. Porten ned mot köksträdgården. Foto: Ulrika Jonsson
31. Huset sett nedifrån köksträdgården. Foto: Ulrika Jonsson
32. Frukträdgården. Foto: Ulrika Jonsson

33. Great Dixter. Foto: Georg Menzel, Wikimedia Commons, File: GreatDixterLongBorder.jpg
34. Formklippt och vilt. Foto: Ulrika Jonsson
35. Ängsmarker. Foto: George Menzel, Wikimedia Commons, File: GreatDixterOrchidenwiese.jpg
36. Sunken Garden. Foto: Ulrika Jonsson
37. Plan över Great Dixter, skiss Ulrika Jonsson
38. Gång. Foto: Ulrika Jonsson
39. Topiarier. Foto: Ulrika Jonsson
40. Klippt port. Foto: Ulrika Jonsson